

🎓 7 семинар

АДАМ - ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АНТРОПОЛОГИЯНЫҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕСІ

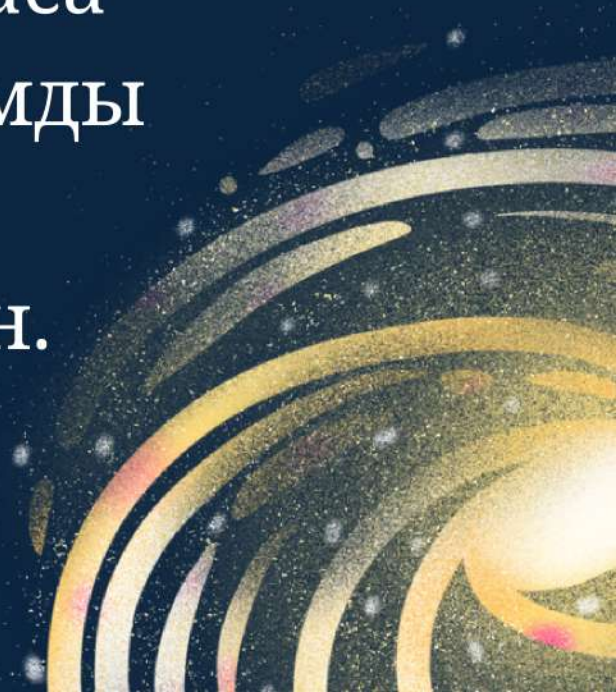

Адамды қарастырудың философиялық тәсілінің ерекшелігі

ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АНТРОПОЛОГИЯ

Адамды болмыстың ерекше түрі ретінде зерттейтін философияның бөлімі, адам өмірінің проблемалары шешіліп, оның әлемдегі орны мен қызметі анықталады. Философиялық антропология дербес бөлім ретінде 18 ғасырда ғана қалыптасқанымен, адам мәселесі әрқашан философияның орталығында болды. Сонымен қатар, философиялық антропология, ең алдымен, адам мен адамзатты тұтас зерттеуге баса назар аударады. Сонымен қатар, философиялық антропология адамды жеке тұлға ретінде, жеке адамның болмысының немесе экзистенциясының мазмұны ретінде зерттеуді де қамтуы мүмкін.

ОСЫЛАЙША, ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АНТРОПОЛОГИЯ АДАМҒА, ОНЫҢ
ӨМІРІНЕ БАИЛАНЫСТЫ КӨПТЕГЕН МӘСЕЛЕЛЕР МЕН СҰРАҚТАРДЫ
ҚАМТИДЫ

- Адам деген не?
- Ол әлемде қандай орын алады?
- Бұл ғарыштық элементтердің, жансыз табиғаттың немесе Құдайдың жаратылысы ма?
- Оның табиғаты мен мәні қандай?
- Оның жануарлардан айырмашылығы неде?
- Адам парасатты жаратылыс па, әлде тартымдылық пен құмарлыққа тәуекел ме?
- Адам бостандығы бар ма және ол нені көрсете алады?
- Адам өмірінің мәні неде?

“Білім қолдануға болатын әлемдегі ең маңызды пән - бұл адам, өйткені ол философиялық алыпсатарлықтың өте қызықты және жұмбақ объектісі. Оның құпиясын ашу үшін тәуелсіз және тривиальды емес құралдар қажет. Адам, бір жағынан, физикалық, тәндік, биология мен физиология заңдарына бағынатын, құмарлықтарға толы, ашуланшақтық пен қорқынышқа оңай енетін тіршілік иесі. Бірақ екінші жағынан, адам - бұл өзінің құмарлықтарынан жоғары көтерілуді, адамгершілікті көрсетуді, еркін таңдау жасауды білетін ақылды жаратылыс”

“Антропология прагматикалық тұрғыдан”, И.Кант
туындысынан

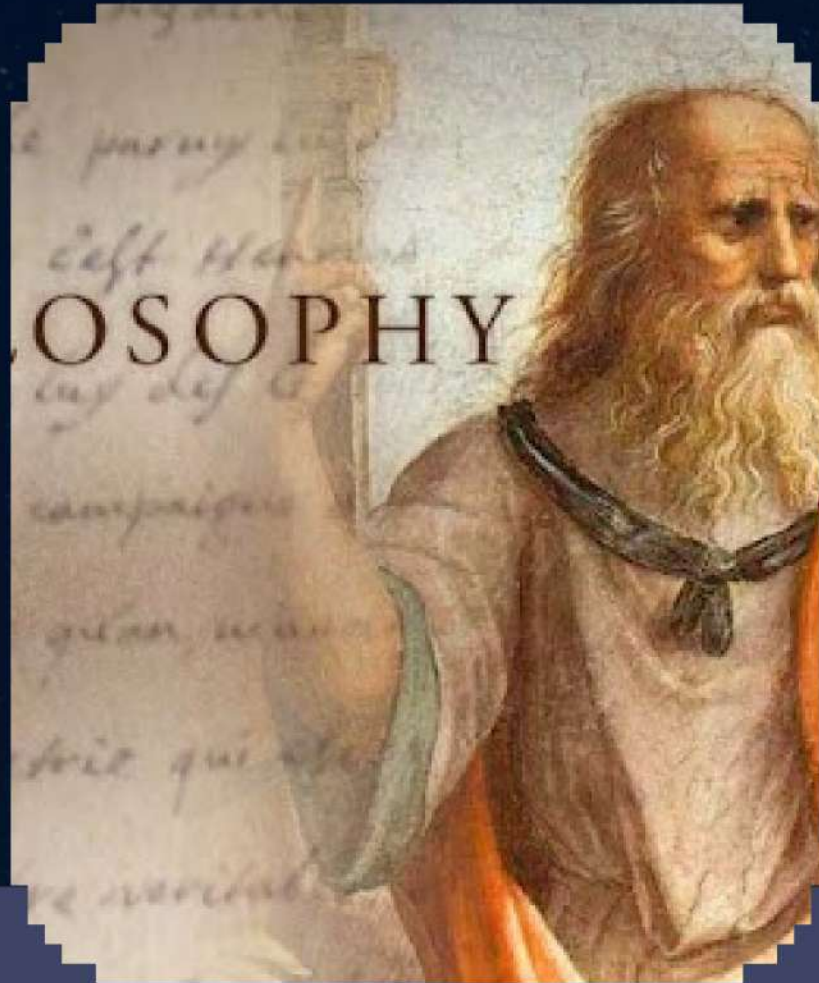

Макс Шелер 1927 жылғы еңбегінде батыс мәдениетінде адамның әртүрлі ұғымдарын беретін үш дәстүрлі өкілдік шеңбері бар деп жазылған.

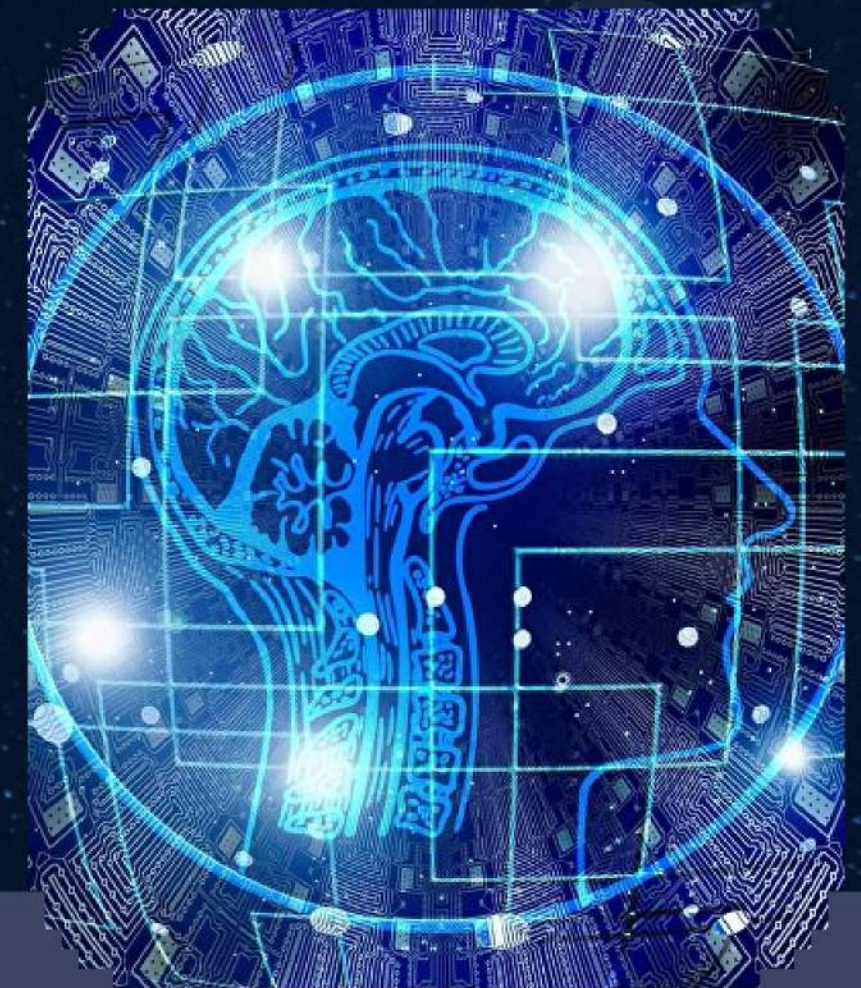
Теологиялық антропология

Жаратылыс, Адам және Ева, жұмақ және тозақ туралы еврей-христиан идеяларына негізделген

Философиялық антропология

Адамның "ақыл-ойы" бар парасатты тіршілік иесі ретіндегі грек-ежелгі тұжырымдамасына негізделген. Бұл көзқараспен байланысты ілім-бүкіл универсумның негізінде тек адамда ақыл бар.

Жаратылыстану-ғылыми антропология

Адам-бұл жердің дамуының кеш нәтижесі, жануарлар әлемінде оған дейінгі формалардан ерекшеленетін тіршілік иесі, энергия мен қабілеттердің қосылуының күрделілік дәрежесі деген ережені қолдайды

Адам, индивид, индивидуалдық, тұлға

SUB-TOPIC

Адамды көптеген ғылымдар қарастырады: философия, әлеуметтану, этика, эстетика, педагогика, психология және т.т. әрбір ғылымның өзінің адамды зерттеу пәндері бар.

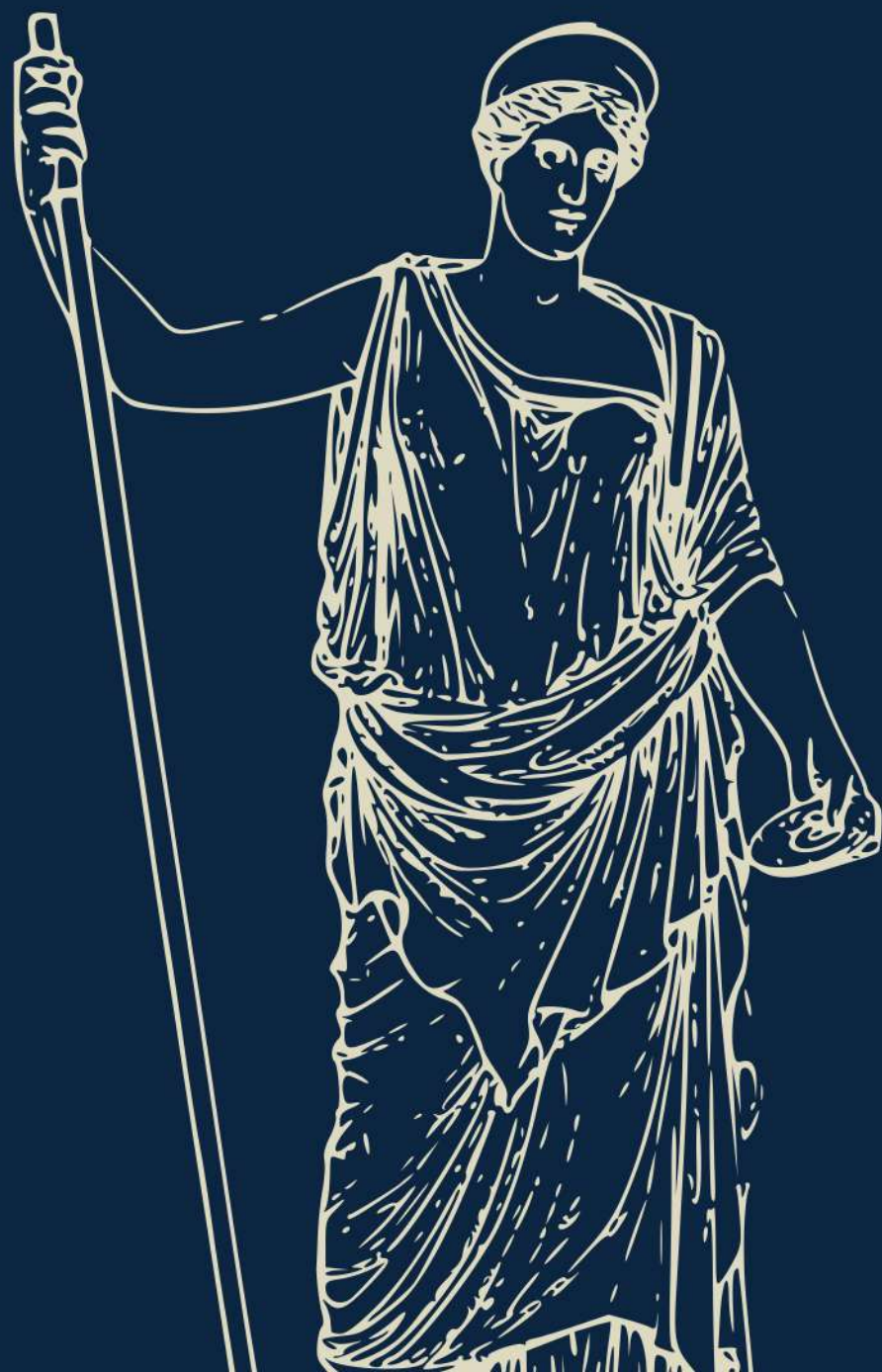

Адамға әлеуметтік-психологиялық талдау жасау үшін: «адам», «индивид», «тұлға», «даралық» ұғымдарына қатысты нақты түсінік шегін белгілеуіміз керек.

Адам:

АДАМ ТУРАЛЫ АЛҒАШҚЫ ИДЕЯЛАР ФИЛОСОФИЯ ПАЙДА БОЛҒАННАН КӨП УАҚЫТ БҰРЫН АЙТЫЛА БАСТАДЫ. БҰЛ ТУРАЛЫ БІЗДІҢ ДӘУІРІМІЗГЕ ДЕЙІН ЖЕТКЕН МИФТЕР МЕН АЛҒАШҚЫ ҚАУЫМДЫҚ ДІНИ ТҮСІНІКТЕР МӘЛІМЕТ БЕРЕДІ.

АДАМ МӘСЕЛЕСІ, ОНЫҢ ІШІДЕ ШЫҒУ ТЕГІ, МӘНІ, ТАБИҒАТТАҒЫ ОРНЫ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ӨМІРДЕГІ РӨЛІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ФУНДАМЕНТАЛДЫҚ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТАҚЫРЫПТАРДЫҢ БІРІ БОЛЫП ТАБЫЛАДЫ. ФИЛОСОФИЯ ПАЙДА БОЛҒАНЫНАН ҚАЗІРГІ УАҚЫТҚА ДЕЙІН АДАМ ОНЫҢ БАСТЫ НАЗАРЫНДА БОЛДЫ.

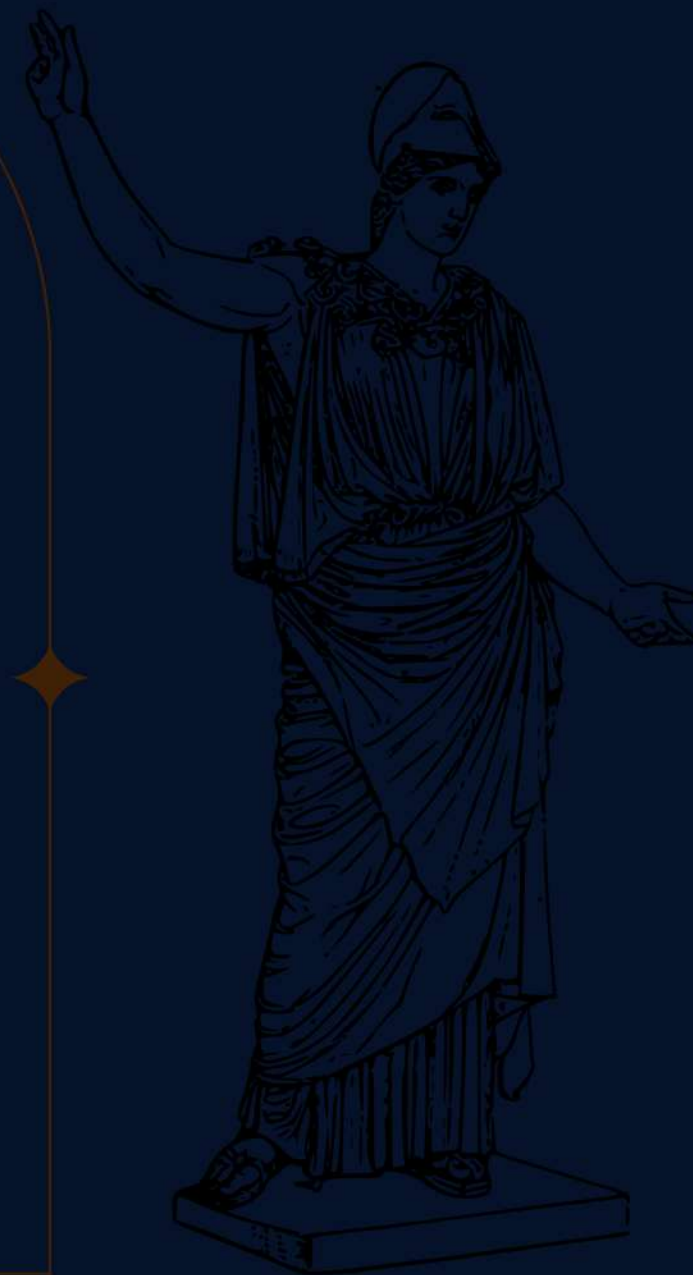

Ежелгі Үнді философиясында адам әлемдік жанның бөлігі ретінде пайымдалады. Жанның көшуі туралы ілімде тірі жандар (өсімдіктер, жануарлар, адамдар) мен құдайлар арасындағы шекара шартты және өтпелі.

Буддизм философиясы өзінің алдына адамды қиналу азабынан құтқаруды мақсат етіп қойды. Егер бұған дейінгі брахманизм деп аталатын деп аталатын діни-философиялық ілім адамның азап шегуін бұрынғы күнәсі үшін тартатын жазасы,

одан құтылудың жалғыз жолы – құдайға құлшылық етіп, табына беру десе, буддизм керісінше, өмірдің өзі азап шегуден тұрады, бұл дүниеде одан адамды азат ету құдайлардың қолынан келмейді, азаптан құтылудың бір ғана жолы бар, ол адамның өзіне байланысты: сансардан кету деп санады. Мұның мәні: бұл дүниенің өткіншілігін сезіну, сол арқылы тіршілік қамын ұмыту, нәпсіні тежеу арқылы болып жатқан істер мен құбылыстарға немқұрайды қарап, бейтарап күйге түсу. Бұны «нирвана» деп атайды.

ИНДИВИД (ЖЕКЕ ТҰЛҒА)

– дербес өмір сүретін жеке организм, атап айтқанда, адам, жеке тұлға, адамзат баласының жалғыз өкілі.

«Индивид» ұғымы адамды басқа адамдар арасында жеке тұлға ретінде белгілеу үшін қолданылады.

Индивид (жеке адам)

01

1

Тұқымқуалаушылық қасиеттердің жалпы генотипін тасымалдаушы, биоәлеуметтік тіршілік иесі. Адам дүниеге келгенде индивид болып туылады.

02

2

Ол қоғамдық қатынастардың объектісі, әрі субъектісі. Қатынастар ықпалын сезіну мен бірге қатысушы, әрі оны терең бойлаушы.

03

3

З.Фрейд ілімі бойынша, үнемі қоғам ішінде болып оның ықпалын сезінуші, әрі оған қарсы тұрушы биологиялық тұйық жан.

Индивидуалдық

– адамның тұлғалық қасиеттерін танытатын ұғым болып, ол негізінен екі мағынада айтылады: бірі, кісінің (индивид) мәндік ерекшелігі және басқа тұлғаларға ұқсамайтын қасиеттерінің жиынтығы;

1

2

екінші, тұлғаның өзіне тән қасиеті, мінезі, дүниетанымы, қылығы, ойы, ұстанымы қатарлылардың қайталанбас бірегейлігі.

Тұлғалық қасиеттер үш дәрежеде болады:

1. Әрбір адам ең алдымен адамзат қауымының мүшесі ретінде шыққан нәсілінен, ұлтынан, туысынан, туған жерінен тәуелсіз есті адамның барлық өкілдеріне ортақ жалпы қасиеттерді иелену. Олардың қатарына: қуану, қайыру, болжамдық, елді сүю, арамдық –зұлымдарға, әділетсіздіктерге, әділеттікке және т.б. көптеген рухани-психологиялық қасиеттер жатды.

2. Әр адамның физикалық ерекшеліктерінен жоғары жүйке жүйесінің қызметінен туындайтын және тек өз басына тән психологиялық өзгешеліктер. Бұлар, оның мінез-құлықында, сезім көрінісінде, темпераментінде, қимыл мен жүріс тұрысында, сөйлеу ерекшелігінде, сыртқы әсерлерге қайтаратын жауаптарында, басқа адамдармен қарым-қатынысында т.б. тіршілік әрекеттерінде байқалады.

3. Адам белгілі бір елде, рухани дәстүрде белгілі дәрежеде жеткен материалдық және рухани мәдениет жемістерін сусындап өседі. Сол дәуірдің тарихи ортаның жемісі осының бәрі адамның жан-дүниесінде өзінің ізін қалдырады.

Тұлғалық қасиеттер үш дәрежеде болады:

1. Әрбір адам ең алдымен адамзат қауымының мүшесі ретінде шыққан нәсілінен, ұлтынан, туысынан, туған жерінен тәуелсіз есті адамның барлық өкілдеріне ортақ жалпы қасиеттерді иелену. Олардың қатарына: қуану, қайыру, болжамдық, елді сүю, арамдық –зұлымдарға, әділетсіздіктерге, әділеттікке және т.б. көптеген рухани-психологиялық қасиеттер жатды.

2. Әр адамның физикалық ерекшеліктерінен жоғары жүйке жүйесінің қызметінен туындайтын және тек өз басына тән психологиялық өзгешеліктер. Бұлар, оның мінез-құлықында, сезім көрінісінде, темпераментінде, қимыл мен жүріс тұрысында, сөйлеу ерекшелігінде, сыртқы әсерлерге қайтаратын жауаптарында, басқа адамдармен қарым-қатынысында т.б. тіршілік әрекеттерінде байқалады.

3. Адам белгілі бір елде, рухани дәстүрде белгілі дәрежеде жеткен материалдық және рухани мәдениет жемістерін сусындап өседі. Сол дәуірдің тарихи ортаның жемісі осының бәрі адамның жан-дүниесінде өзінің ізін қалдырады.

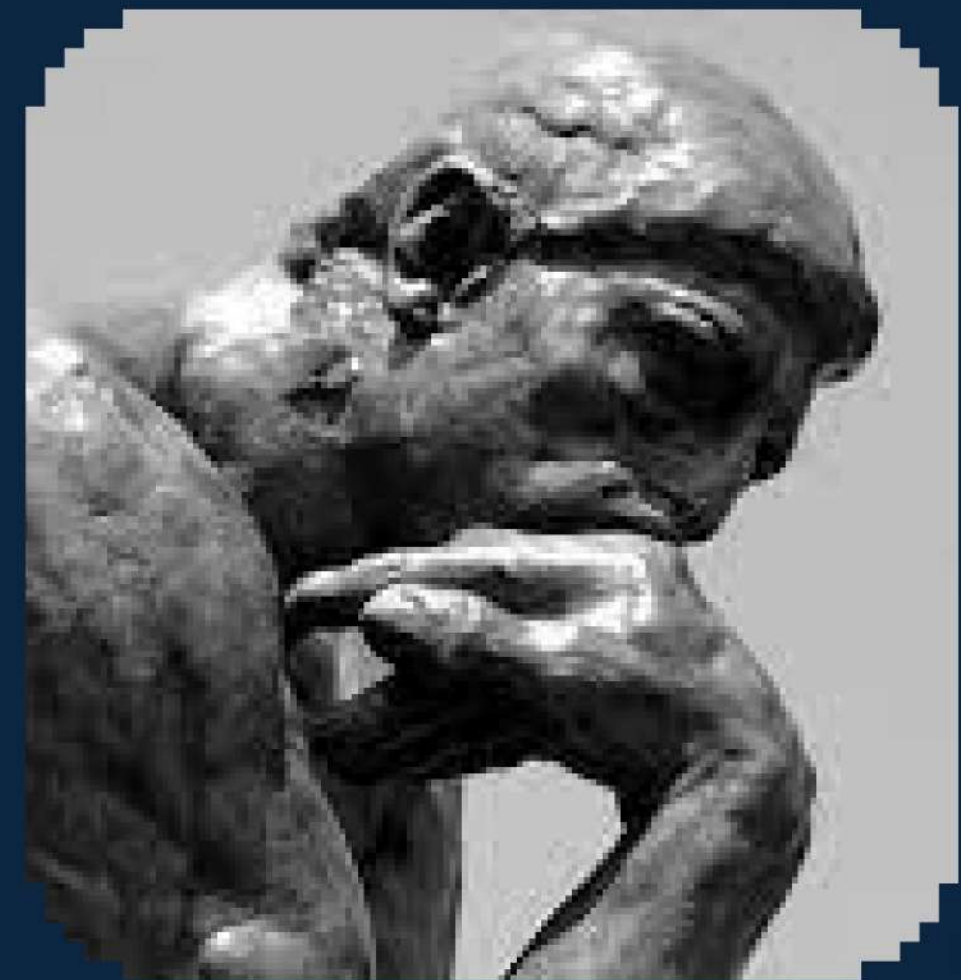
Даралық

- Даралық — түрлі тәжірибе, білім, пікір, сенім, мінез-құлық, темпераменттермен көрініс береді. Даралық негізгі параметрлері: себеп, темперамент, қабілет, мінез.
- Эмоциялық, белсенділік темпераменттің екінші функциясы. Белсенділік пен өзін-өзі реттеу қабілетінің сипаттамасы. Даралықта-тұлға мен организм бірлікте қарастырылады.

XX ғасырдағы философиялық антропология

Философиялық антропология ойдың бір түрі ретінде, 1920 жылдары ерекше философиялық пән ретінде негізі қаланғанға дейін, Христиан діні мен Аристотельдік дәстүрден азат етуге ұмтылған орта ғасырлардан кейінгі ой ретінде пайда болды. Қазіргі заманға тән бұл азаттықтың бастауы Декарттың “Бірінші философия туралы толғаныстар” атты алғашқы екі еңбегінде (1641) тұжырымдалған Декарттық скептицизм болды. Философиялық антропологияның өзі философиядағы белгілі бір пән ретінде кейінгі заманауи кезеңде феноменология және экзистенциализм сияқты философиядағы әдістердің дамуының нәтижесінде пайда болды.

Феноменология – алғашқы түйсіну нәтижесін, сана танымын пайымдап ашудың тәжірибесі, батыс философиясына ерекше ықпал еткен субъективтік идеалистік бағыт.

Қазіргі философиялық ойдың жетекші бағыттарының бірі ретіндегі Феноменология ұғымы 20 ғасырда қалыптасты. Феноменологиялық философияның негізін салушылардың бірі Эдмунд Гусерль (1859 – 1938) болды.

Феноменологиялық тәсілдің негізгі талаптары:

1. субъективтік тәжірибеден тыс тұратын, яғни санадан тыс тұратын объективтік шындық туралы пікірден бас тарту;
2. танымдық субъектіні (белгілі бір жанды) сезімі бар психофизиол. нәрсе емес, сананың “таза” нәтижесі деп түсіндіру.

Эдмунд Гусерль

Макс Шелер

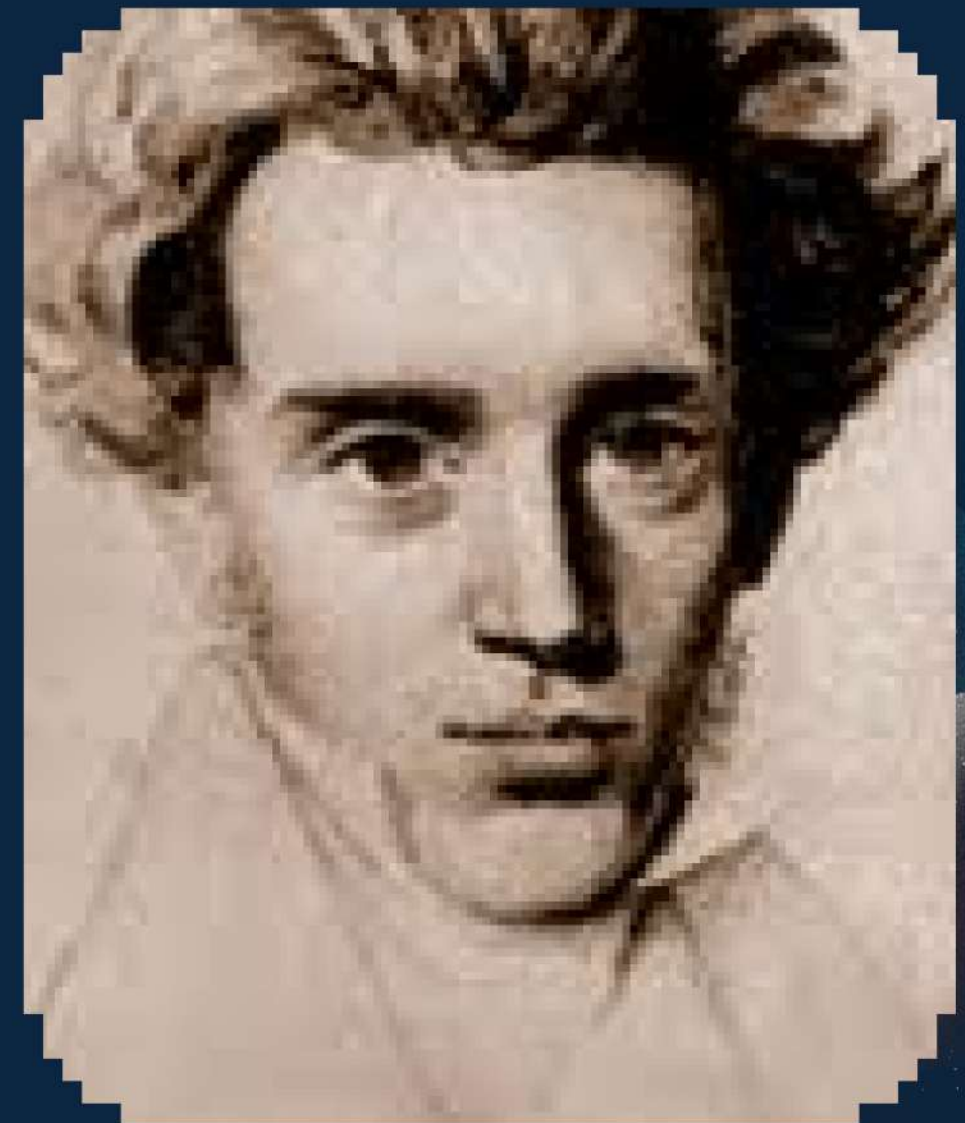
1920 жылдан бастап Шелер феноменологиямен және басқа философиялық пәндермен бәсекеге түсіп, философиялық пән ретінде философиялық антропологияның негізін қалады.

Шелер адамды "саналы жануар" ретінде емес (Аристотельден бері дәстүрлі түрде солай болған), шын мәнінде "сүйіспеншілікке толы тіршілік иесі" ретінде анықтады. Ол адамның дәстүрлі гиломорфтық тұжырымдамасын бұзады және тірі дененің, жанның және рухтың үш жақты құрылымымен жеке болмысты сипаттайды. Сүйіспеншілік пен жеккөрушілік – бұл психологиялық эмоциялар емес, адамның "әдейі сезімдері" санатына жатқызатын рухани, әдейі іс-әрекеттері.

Экзистенциализм

Экзистенциализм (лат. *eksistentia* – өмір сүру) – адам өмірінің мәні, оның тұлғалық болмысы жайлы батыс философиясындағы иррационалистік бағыт. Адамның өзіндік Менін тануы өмір мен өлімнің мәні, еркіндіктің мағынасы, адамгершілік, рахымдылық, сұлулық, әділеттілік пен ақиқат, адамның дүниеге келудегі мақсаты, қоғамдағы орны сияқты көптеген филос. мәселелердің шешімін табуға итермелейді.

Негізін салған – дат ойшылы **Серен Къеркегор**.

Экзистенциализмнің негізгі өкілдері

Мартин Хайдаггер
(1880 – 1976)

неміс ойшылы, қазіргі заман батыс философиясында ең ықпалды философтардың бірі
«Болмыс және уақыт»

Карл Ясперс
(1883 – 1969)

неміс ойшылы, психиатр.
“Жалпы психология”,
“Тарих тағлымы” т.б.

Жан Поль Сартр
(1905 – 1980)

француз ойшылы, жазушысы,
атеистік экзистенциализмнің негізін салушы.
“Болмыс және ештеме”,
“Экзистенциализм – ол гуманизм”
және т.б.

М.Хайдеггер мен Жан-Поль Сартрдың еңбектерін талдай келе адам болмысының түрлерін төмендегідей көрсетуге болады.

Адам болмысы

Өз-өзінде болу
(бытие-в-себе)

Біреу үшін болу
(бытие-для-другого)

Өзі үшін болу
(бытие-для-себя)

Дүниеде болу
(бытие-в-мире)

Өз-өзінде болу
(бытие-самого-себя)

Дүниеде басқалармен бірге болу
(бытие-в-мире-с-другими)

Өлімге болу
(бытие-к-смерти)

ФИЛОСОФИЯ ТАРИХЫНДАҒЫ АДАМ МӘСЕЛЕСІ

Адам туралы алғашқы идеялар философия пайда болғаннан көп уақыт бұрын айтыла бастады. Бұл туралы біздің дәуірімізге дейін жеткен мифтер мен алғашқы қауымдық діни түсініктер мәлімет береді.

НИРВАНА

Мұның мәні: бұл дүниенің өткіншілігін сезіну, сол арқылы тіршілік қамын ұмыту, нәпсіні тежеу арқылы болып жатқан істер мен құбылыстарға немқұрайды қарап, бейтарап күйге түсу. Бұны «нирвана» деп атайды.

Нирванаға жеткен адам, бұл о дүние мен осы дүниенің айырмашылығын сезіп-аңғарудан қалған адам. Адамды азаптан құтқарудың бұл жолы дұрыс па бұрыс па оны мәселе қылып отырған жоқ, тек буддизм философиясының адам мәселесін ең жоғары биікке көтеріп, өзін түгелдей соған арнағаны жайында болып отыр.

ЕЖЕЛГІ ҚЫТАЙ

философиясы да адам туралы өзіндік ілім қалыптастырды. Оның ең көрнекті өкілдерінің бірі Конфуций болып табылады. Конфуций өз ілімінің түп қазығы ретінде «адамсүйгіштік» (жэнь) мәселесін алды. Оның түсінуінше, адам басқа адамдарды өзіндей жақсы көру керек, сыйлауы керек, ешкімнің алдын кесіп өтпеуі керек дейді. Бұл қасиеттердің бәрін біріктіріп, философиялық ой түйінін Конфуций: «Өзіңе қаламағанды өзгеге жасама»-деп, қорытты.

ЕЖЕЛГІ ГРЕК

Ежелгі грек философияның құрушылардың бірі — Демокрит. Демокрит бойынша, адам — табиғаттың бөлігі, табиғат сияқты ол да атомдардан тұрады. Адамның жаны да атомдардан құралады. Тәннің өлуімен бірге жан да өледі. Оның айтуынша өмірдің мақсаты – бақыт, бірақ ол тәннің ләззат алуы мен өзімшілдік емес.

ОРТАҒАСЫРЛЫҚ

Ортағасырлық діни философияда адам обастан-ақ біріне-бірі қарама- қарсы екі бастаманың: тән мен жанның іштей қайшылықты бірлігі болып жаратылған деп түсіндіріледі. Сондықтан мысалы, Августин адамды жаны тәнінен тәуелсіз, өлмейтін жан деп түсінсе, Фома Аквинский адам жан мен тән бірлігі , жануар мен періштенің арасындағы бірдеңе деп түсінеді. Тән өледі, жан өлмейді, о дүниеде құдай алдында жауап береді, сондықтан адам күнәсінан тазару үшін құдайға жалбарынуы тиіс деп уағыздады.

XIX – XX ҒАСЫР

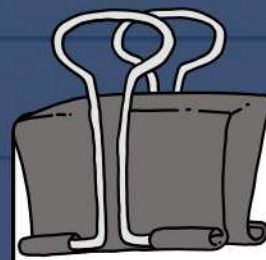
XIX – XXғғ идеалистік философиясы адамның өмірінің рухани бастамасын асыра бағалап, адамның мәнін бірде ақыл-ой арқылы түсіндірілсе, енді бірде керісінше, ақыл-ойдың күшіне сенбеу арқылы түсіндіруге тырысады. XIX ғ классикалық неміс философиясына келсек, ол үшін адам мәдениет дүниесін жасайтын рухани қызметтің субъектісі, жалпы идеялық бастама – рухтың, ақыл-ойдың иесі болып табылады.

“Адам бол!”

қазақ халқының философиялық ұстанымы

2030

негізгі ұғымдар

Мораль

- Мораль — бұл рухани болмыстың тәсілі, ол арқылы адам мағынаны тауып, оны жүзеге асыра алады.

Этика

- Этика – адамгершілік әртүрлі қоғамдық құбылыстардағы сан алуан түрі мен нормалары туралы ілімдер жүйесі.

Адамгершілік

- Адамгершілік - адам бойындағы гуманистік құндылық, әдеп ұғымы

Мәні

Қазақ ойшылдарының пікірінше, тұлға — адамның тіршілік әрекеті процесінде, таңдау еркіндігінде және өз бетінше әрекет ету актісінде қалыптасатын және жетілдірілетін әлеуметтік қасиеттердің тұтас жүйесі. Ойшылдар өмірдің лайықты мағынасын табуда жеке адам өсетін және дамитын ортаға байланысты деп түсінген.

1

2

3

4

5

1

2

4

5

6

7

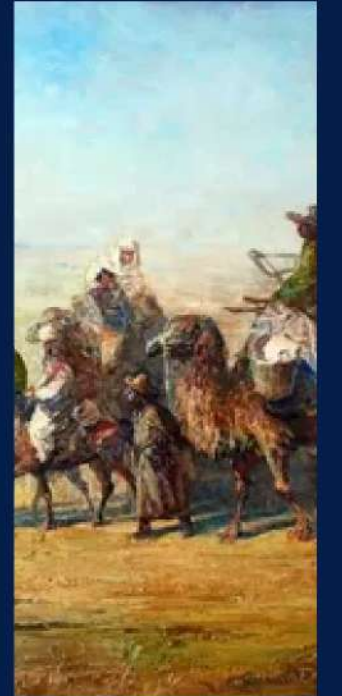
8

9

Басты мәселесі

Қазақ философиясының басты мәселесі — адам (тұлға) және қоғам. Бұл арақатынаста өмірдің мәні мәселесінің әлеуметтік-философиялық аспектісі ашылады.

Адамның жеке өмірінің маңызды көрінісі — оның құндылықтарының ең жоғары интеграциясы болып табылатын өмір мағынасының болуы. Өмірдің белгілі бір мағынасын қалыптастыру мәдениет тарихында дамыған белгілі бір әлеуметтік құндылықтарды интернационализациялауды қамтиды.

Ерекшеліктері

Экология

табиғатқа бейімделіп, онымен гармониялық қатынас орнатуды мақсат тұтқан. Қазіргі заман тілімен айтқанда, көшпенді қазақтардың экологиялық санасы биік болған.

Адам

Еркіндік, теңдік, бостандық, әділеттілік, сыйластық, құрмет, көмек, қанағат, ерлік, өнер, білім мен даналық тәрізді адам иелену керек ізгі қасиеттер мен құндылықтар

Практика

қазақ философиясында онтологиялық (болмыс) және гносеологиялық (дүниетаным) мәселелерден гөрі адам мәселесіне көбірек көңіл бөлінеді.

КЕЗЕҢДЕРІ

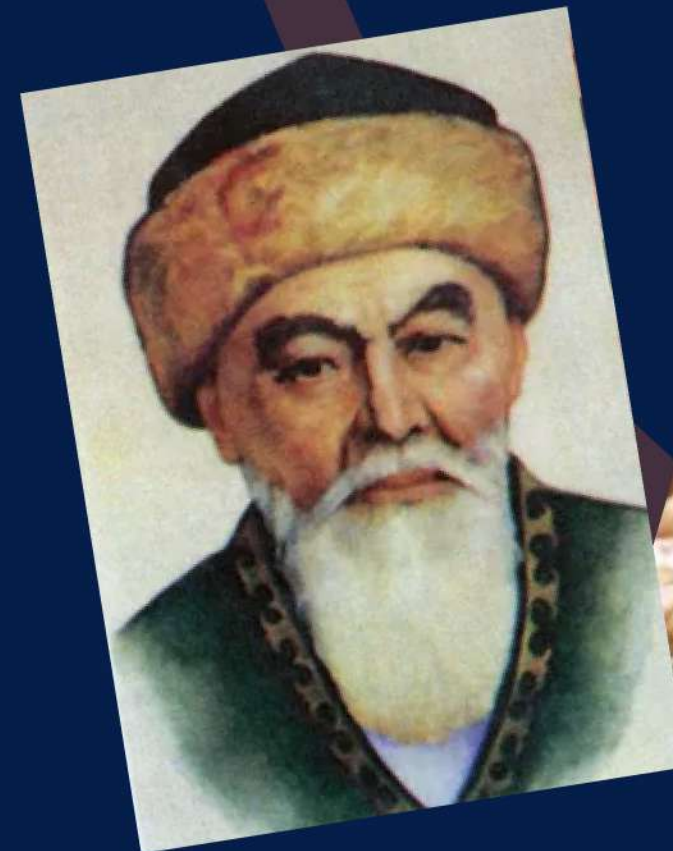
Қазақ хандығына дейін

Қазақ халқының хандық дәуірге дейінгі кезеңі Анархарсис, Қорқыт ата, Әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн, Қожа Ахмет Йассауи, Махмұд Қашқари, Ахмет Йүгінеки секілді ұлы ойшылдардың философиялық ой-пікірлерінің негізінде дамыды. Бұл ғұламалар тек қанатүркі тілдес халықтардың философиясының дамуына ғана емес, әлемдік философияның дамуына өлшеусіз үлес қосты.

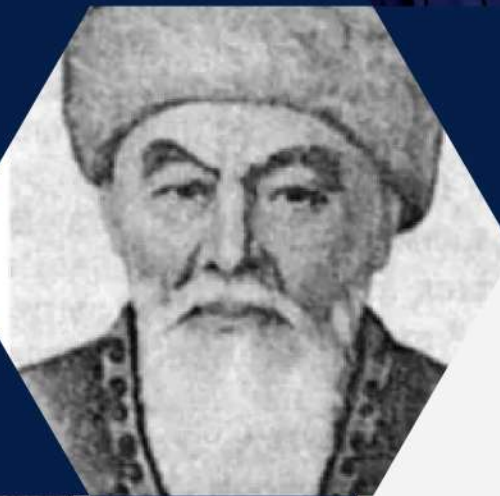
ЖЫРАУЛАР ФИЛОСОФИЯСЫ

Жыраулар философиясы кезеңінде жыраулардың ой-толғаулары мен шығармалары халқымыздың төл философиясының қалыптасуына зор үлес қосты. Философиямыздың қалыптасуына үлес қосқан жырауларымыз: Бұқар жырау, Доспамбет, Шалкиіз, Қазтуған, Ақтамберді, Жиёмбет, Үмбетей, Марғасқа. Ақын-жыраулардың шығармалары көшпелі мәдениетке, өздері өмір сүрген замандарының әлеуметтік жағдайларына байланысты бола тұра, олардың шығармаларында терең, өміршең философиялық ойлар жатыр.

ЗАР ЗАМАН КЕЗЕҢІ

Зар заман кезеңінің көрнекті өкілдері: Дулат Бабатайұлы, Шортанбай Қанайұлы, Мұрат Мөңкеұлы. Қазақ халқының отаршыл Ресейдің қол астына өтуі нәтижесінде зар заман кезеңі басталды. Сол кезеңдегі халықтың басынан өткен ауыртпашылығын, қиыншылықтарын, үкіметтің қарапайым халыққа көрсеткен озбырлығын осы ақындар өз өлең-жырларына арқау еткен. Зар заман ақындарының шығармашылығынан туған еліне, туған жеріне деген сағыныш сазы, еркіндікке, бостандыққа ұмтылу байқалады.

АҒАРТУШЫЛЫҚ КЕЗЕҢ

Ағартушылық кезең философиясы Шоқан Уәлиханов, Абай Құнанбаев, Ыбырай Алтынсариндай қазақ халқының біртуар ақын-жазушыларының еңбектерін арқау еткен. Бұл кезеңде халқымыз ғылым мен білімді бірінші орынға қойды. Қазақ халқының ғылым мен білімге деген құштарлығын ояту мақсатында көптеген шығармалар жазылды. Бабаларымыздың қалдырған өсиетін, елін, жерін, тілін сақтауға негіз болған әдебиетін қадірледі. Бұлардың ағартушылық көзқарастары қазақ халқының мәдениет тарихында үлкен мәнге ие. Олар өзінің дарындылығымен, даналығымен әлемге танылды

Адам болам десеңіз...

**Ғылым тапшай мақтанба,
Орын тапшай баптанба,
Құмарланып шаттанба,
Ойнап босқа күлуге
Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол,
Адам болам десеңіз**

THANK YOU

